

ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ

ВЕСТНИК НУУз АСТА NUUz

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ
1997
ЙИЛДАН
ЧИҚА
БОШЛАГАН

2022
1/3

Ижтимоий-
гуманитар
фанлар
туркуми

Бош муҳаррир:

И.У.МАЖИДОВ – т.ф.д., профессор.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Р.Х.ШИРИНОВА – ф.ф.д., профессор

Таҳрир хайъати:

Сагдуллаев А.С. – т.ф.д., проф.

Аширов А.А. – т.ф.д., проф.

Баллиева Р. – т.ф.д., проф.

Маликов А.М. – т.ф.д., проф.

Юсупова Д.Ю. – т.ф.д., проф.

Муртазаева Р.Ҳ. – т.ф.д., проф.

Мўминов А.Г. – с.ф.д., проф.

Нишонов О.Ж. – ф.ф.д., проф.

Абдуллаева Н.Б. – ф.ф.д., проф.

Мадаева Ш.О. – ф.ф.д., проф.

Туйчиев Б.Т. – ф.ф.д., проф.

Эргашев И. – ф.ф.д., проф.

Ахмедов Х.А. – с.ф.д.

Мухаммедова Д.Г. – псих.ф.д.

Болтабоев Ҳ. – фил.ф.д., проф.

Рахмонов Н.А. – фил.ф.д., проф.

Жабборов Н.А. – фил.ф.д., проф.

Сиддикова И.А. – фил.ф.д., проф.

Садуллаева Н.А. – фил.ф.д., доц.

Арустамян Я.Ю. – фил.ф.д., доц.

Пардаев З.А. – фил.ф.ф.д., PhD.

Масъул котиб: **З. МАЖИД**

ТОШКЕНТ – 2022

МУНДАРИЖА

Тарих

Атамуратова Д. 1941-1945 йиллар Хоразм матбуотида сиёсий ҳамда ҳарбий-сиёсий масалалар: аҳамияти ва таҳлили	4
Габриелян С. Соперничество шахиншахского и учетно-ссудного банков в Персии в 1912-1914 годы.....	8
Исматова Н. Мустақилликнинг дастлаб йилларида Ўзбекистонда халқ таълими тизимидаги ислохотларнинг ҳуқуқий асослари.....	12
Мамажонова И. Мустақиллик йиллари нотариат соҳасини тубдан ислох қилиниши ва жамиятда нотариат соҳасининг тутган ўрни	16
Мухамедов Я. Чоч, Ғарбий турк хоқонлигининг маъмурий маркази сифатида.....	20
Radjabova N. V.V.Krestovskiy va D.N.Logofetlarning kitoblarida Buxorodagi musiqa va raqs san'ati haqida ma'lumotlar	24
Сангирова Д. Ўлчов бирликлари тарихи: анъанавий метрология	27
Сиддиқов Р. Ўзбекистон олий таълим тизимида халқаро ҳамкорликни йўлга қўйилиши ва ривожланиши ..	31
Тошбоев Ф. Қадимги Уструшона аҳолисининг мархумни “поклаш” билан боғлиқ дафн маросимлари	35
Усмонов Ф. XX аср 20-30 йилларида Тошкентда болалар қаровсизлиги масаласи (архив материаллари асосида)	39
Худойкулов У. XX аср 50-80-йиллари Ўзбекистонда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда трактор мутахассис кадрларни тайёрлаш	43
Хайдаров Ғ. Хорижий инвестицияларни жалб этишдаги муаммолар ва ечимлар (Фарғона водийси вилоятлари мисолида, 1991-2010 йиллар).....	47
Ҳамраев С. Бухоро амирлиги ва Россия империяси ўртасидаги элчилик алоқаларини ўрганишда маҳаллий манбаларнинг ўрни.....	51
Шодиева Ш. Бухорода герман-турк жосуслик фаолияти	55

Фалсафа, Педагогика, Психология, Методика, Социология, Сиёсий фанлар

Агзамходжаева Ш. Исторические источники о философском мировоззрении Навои.....	58
Адыгезалов А. Узбекско-Азербайджанское взаимодействие в рамках организации тюркских государств ...	61
Aydarov E. Ekologik madaniyat, ta'lim-tarbiya berishning nazariy-uslubiy asoslari haqida ayrim mulohazalar.....	65
Алланазарова И., Абдрашитова И. Анализ перспектив, проблем и путей их решения в методике преподавания биологии в школе.....	69
Асилбеков Н. Талаба шахсини касбга ўргатишнинг илмий-назарий асослари	72
Асқаров З. Ўзбекистон тасвирий санъатида ижодкор аёллар	75
Axmadjonov O. Elektron madaniyatda shaxs va sun'iy ongni tutgan o'rni borasidagi fikrlar	79
Ахмедов Ж. Ўзбекистонда миллий кулолчилик анъаналари (Риштон кулолчилик мактаби мисолида).....	83
Axmedova M., Xusenova N. Ona tili o'qitish metodikasi ta'limi asosida talabalarni nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishda mustaqil ish, sinov-test topshiriqlaridan foydalanish	86
Ганчерёнок И., Жабборов Н., Седнина М. Преподавание на английском языке в высшей школе как эффективный механизм интеллектуальной мобильности	91
Guliyeva E. Theoretical fundamentals on productive speech peculiarities	95
Qudratov S. Innovative approaches and advanced in the development of professional competence of teachers	99
Маджидова Р., Мухитдинова Х. Роль лингвострановедческих мультимедийных средств в преподавании узбекского языка как иностранного.....	102
Мамадалиев Б. Электрон таълим муҳитида “Электр юритма асослари” фанини ўқитиш мазмуни ва муаммолари.....	105
Мирзахмедов А., Парпиев И. Талаба – ёшларнинг компьютер тобелиги профилактикасига доир мулоҳазалар.....	108
Мўминов Х. Масофавий таълим орқали имконияти чекланган талабаларнинг амалий машғулотларини ўтказиш жараёнининг шарт-шароитлари	111
Nasriddinov D. Oliy harbiy ta'lim muassasalarida robotlashgan laboratoriya qurilmalarining o'ziga xosligi va ulardan foydalanish	114
Nafasov M. Onlayn ta'lim va unda mobil ilovalarning roli	117
Nematov L. Texnika oliy ta'lim muassasalarida “elektrotexnika va elektronika” fanini o'qitish jarayonining samaradorligini oshirish	121
Отакулов Ш. Гендер тенгликка амал қилиш сиёсатининг асосий тенденциялари.....	124
Pardaboyev O'. Kredit-modul tizimini talim jarayoniga qo'llashning o'ziga xosligi.....	128
Ражабов Х. Глобал ахборотлашув ва ахборот сиёсатида янги қарашлар талқини.....	131
Raxmanova M., Meyliyeva M. Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchi-yoshlar ijtimoiy faolligini tarbiyalashning ilmiy pedagogik asoslari	135
Raxmanqulov F. Talabalarda web-dizayn kompetentlikni rivojlantirishning metodik ta'minoti	139
Сагатова Ш. Психологияда болалар церебрал фалажи муаммосининг ўрганилиши таҳлили	143
Сапарова Г. Миллий ўзликни англашнинг методологик воситалари	146
Собинова Ш. Талабаларнинг мустақил таълим жараёни мобайнида интернет технологияларидан фойдаланиш қобилиятларини ривожлантириш педагогик муаммо сифатида.....	149

Tangirberdiyev Sh., Mamadaliyev S. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda pedagogik shart-sharoitlarning ahamiyati	152
Tuxtashev U. Raqamli iqtisodiyot sharoitida talabalarni ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashda xorijiy davlatlar tajribasi	155
Umarova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarning estetik madaniyatini shakllantirish.....	158
Urdushev A. Ixtisoslik fanlarini o'qitish jarayonida talabalarining raqobatbardoshligini shakllantirish modeli	162
Утемуратова З. Пространство дидактики и способа преподавания русского языка для студентов	166
Xomidjonov J. "Rentgen nurlarining tibbiyotdagi ahamiyati" mavzusini kredit modul tizimida o'qitish	169
Xoшимхонов М. Халқ таълими ва олий таълимда Машраб шеърларини ўрганиш услублари.....	172
Хусанов Э. Қадимги Ўрта Осиёда тарбиявий масалалар доирасида экологик маданият муаммоси	175
Hayitov U. Ta'limning innovatsion texnologiyalarga qo'yadigan talab va tamoyillari	179
Eshboyeva D. Ta'limning innovatsion texnologiyalarga qo'yadigan talab va tamoyillari	183

Филология

Абдуллаева М. Бобурнома" ва "Шажарайи турк"даги муштаракликлар	187
Ахмаджонова О. Адабиётшуносликда психофизиологик ҳолат ва унинг талқини	191
Гаффоров Н. Айрим спорт терминларининг структур-семантик тавсифи ва таснифи	194
Дадажонов О. Немис маърифатпарварлик драмасида қаҳрамон характери талқини	197
Дехқонова М. Ўзбек адабий танқидчилиги тараққиётига бир назар	200
Ибрагимов Ш. Телевидениеда шарҳ ва шарҳловчи.....	202
Икромалиева С. Узбекские народные пословицы служат обогащению человеческого мышления	205
Исмаилов С. Межкультурно-коммуникативные функции художественного перевода.....	208
Komolova Sh. O'zbek va nemis tillarida paremiologiyaning o'rganilishi	212
Kuchkarov T., Tuylanov B. "Shiroq" rivoyati va uning tarixiy-genetik asoslari.....	215
Qahharova S. "Yurmoq" fe'lining semantik tahlili	219
Қосимов А. Ғарбий Европа романтизм адабиётида мифологизмлардан фойдаланиш хусусида	223
Қурбонова Г. Нуралӣ Қобул ижодида ҳайвонот олами ва инсон муносабатининг бадиий талқини	226
Мавлянов С. Дипломатик фаолият, дипломатия тили ва унинг терминологик таркиби (дипломатик услуб расмий услубнинг қуйи услуби сифатида).....	230
Mansurova N. Ingliz tilida boshqaruv terminologiyasiga oid terminlarning asosiy morfologik va morfologik-sintaktik so'z yasash usullari	234
Махмудова Ф. Саид Аҳмад ҳажвияларида ёрдамчи сўз туркумларининг нутқий воқеланиши	237
Мустафокулова М. Инглиз тилидан ўзбек тилига таржимада "sly" яъни "айёр, маккор" сифатининг коннотатив маъносидаги ижобий, нейтрал ва салбий маъноларда ифодаланиши	241
Намазова М. Амир Худойберди ижоди босқичлари.....	244
Низамова М. Развитие проблематики раннего творчества У.Голдинга в романах 1970-80-х годов.....	248
Рахимова М. Эссе матнида синонимларнинг услубий қўлланиш имкониятлари	251
Safarova D. Transatlantic Vector in the works of Ernest Hemingway	254
Sultanova Sh. Tilshunoslikda lingvistik terminlarning qiyosiy tahlili	258
Суёнов Б. Тиллараро ташқи тиббий лакунар бирликлар.....	260
Тиловова Г. Немис ва ўзбек тилларида дендронимларнинг этимологик таснифи	263
Тўраева Б. Жаҳон ва ўзбек адабиётшунослигида хронотоп категориясининг ўрганилиши	266
Umarova N., Mahmudova O. Tilshunoslikda leksik ma'no va tushunchaning umumiy va xususiy xarakterlanishi	269
Хўжамуродова О. Антропонимлар таркибида гул лексемаси ва унинг лисоний ва нолисоний омиллари ва хусусиятлари.....	272
Ҳожиёва Г. Француз ва ўзбек тилларидаги санъат терминларининг лингвوماданий хусусиятлари таҳлили	275
Хошимхонов М. Ўзбек шоири машраб ижодининг хорижда ўрганилишига доир қайдлар.....	278
Sharipova M. "Qo'y" LMGi asosida shakllangan o'zbek xalq maqollarida metaforizatsiyalashuv	281
Sherqulov S. Uilyam Folknerning "Shovqin va g'azab" romanida fojeaviylik.....	284
Eshboyev Q. Akademik lug'atlarda ma'noviy darajalanish talqini	287
Юлдошева Н. Содда гап қолиплари воқеланишига таъсир қилувчи акцентуатив омиллар	290

УДК: 378

Erkin AYDAROV,
Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: erkin_aydarov@mail.ru

Pedagogika fanlari doktori, dosent Botirova Sh.I, taqrizi asosida

EKOLOGIK MADANIYAT, TA'LIM-TARBIYA BERISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR

Аннотация

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim muassasalari va o'rta ta'lim maktablaridagi ta'lim dasturlarida ekologiya to'g'risidagi fikr mulohazalar, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiatni asrab-avaylash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasiga oid qimmatli ma'lumotlar, uslubiy o'quv materiallar orqali o'quvchi va talabalarga ta'lim- tarbiya berishning uslublari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ekologik pedagogika, atrof muhit muxofazasi, ekologik ta'lim va tarbiya, huquqiy bilimlar, globallashtirish sharoitida atrof muxit muxofazasi.

SOME COMMENTS ON THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF ECOLOGICAL CULTURE AND EDUCATION

Annotation

This article presents valuable information on ecology in preschool and general education curricula, valuable information on ecology and environmental protection, nature conservation, rational use of natural resources, education of students through methodological materials, presentation methods.

Key words: Environmental pedagogy, environmental protection, environmental education and upbringing, legal knowledge, environmental protection in the context of globalization.

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВАХ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И ВОСПИТАНИЯ

Аннотация

В данной статье представлены ценные сведения по экологии в дошкольных и общеобразовательных учебных программах, ценные сведения по экологии и охране окружающей среды, охране природы, рациональному использованию природных ресурсов, воспитанию учащихся через методические материалы, методы подачи.

Ключевые слова: Экологическая педагогика, охрана окружающей среды, экологическое образование и воспитание, правовые знания, охрана окружающей среды в условиях глобализации.

XX asrning ikkinchi yarmida inson ongi va tafakkurining mahsuli texnik yangiliklarning rivoji, industrial jamiyatga o'tish taraqqiyot mezonini belgilab berish bilan bir vaqtda insoniyat oldida juda ko'p va murakkab muammolar yuzaga keldiki, ular ta'sir doirasining miqyosi va ahamiyatiga ko'ra global muammolar nomini oldi.

Buning natijada mahalliy, mintaqaviy, umumbashariy harakterga ega bo'lgan turli xil ekologik muammolar yuzaga kelib, insoniyat sivilizatsiyasi davomiyligiga tahdidi ortib bormoqda. Ayni vaqtda dunyo aholisining aksariyati ekotizimni buzilishi va atrof-muhitni ifloslanishi kabi ekologik muammolar insoniyat uchun katta xavf ekanligini ta'kidlamodalar.

Insoniyat hayotini tahlikaga solayotgan ekologik masalaga yondashuvni bugungi kunda kelajak istiqboli nuqtai nazaridan yoshlar ta'lim-tarbiyaning ajralmas va asosiy omili sifatida tashkil etish davr talabi bo'lib qolmoqda. O'quvchilarga ekologik tarbiyani singdirishning ilmiy-nazariy jihatlarini tadqiq etgan holda amaliy – tarixiy bilimlar tizimi bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlash zarur. Bu yondashuv pedagogikada ekologik madaniyatni shakllantirishning zamini bo'lib xizmat qilgan holda, ekologik ta'lim konsepsiyasiga muvofiq tabiat bilan o'zaro munosabatlarni muvaffaqiyatli ravishda o'zlashtirishga imkon bergan holda "Ekologik tarbiya" omilining tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi.

"Ekologik tarbiya" atamasi pedagogikada nisbatan yangi tushuncha, biroq inson va atrof-muhit, tabiatning o'zaro ta'siri muammosi pedagogik yondashuv tarixi davomida turli nuqtai nazardan ko'rib chiqilgan. Ekologik ta'limning hayotga tatbiq etilishi pedagogik tarixiy ta'limot yondashuvlarida alohida ahamiyatga ega bo'lib, ekologik ta'lim va tarbiya jarayonini inson shaxsining shakllanishi, yaxlitligi, inson va tabiat, jamiyat va koinot birligi nuqtai nazaridan ko'rib chiqilgan.

YA.A.Komenskiy nuqtai nazaricha insonda tabiiy, mustaqil va o'z-o'zini harakatga keltiruvchi kuch mavjud degan qarash ilgari surilgan holda, ta'limning muntazamligi asosida o'quvchi dunyoni anglash va zaruriy bilimlarni egallashda o'zini o'zi faoliyatga undovchi tamoyil nazariyasini shakllantiradi, degan fikrlarni ilgari surgan [5].

Tabiat va unga bo'lgan munosabat bolaning yoshligidan paydo bo'lishi haqidagi qarash va nazariyalar J.J.Russo ijodida ham alohida ahamiyat kasb etgan bo'lib, uning nuqtai nazaricha bolaning "tabiiy rivojlanishi" tarbiyaning uchta kombinatsiyasiga, ya'ni tabiat, odamlar va jamiyatning uzviy bir-biriga ta'sir va doimiy aloqasiga bog'liqligiga asoslanishini ta'kidlaydi. Shuningdek, ta'lim jarayonida J.J.Russoning fikriga ko'ra bola tabiat qoidalariga rioya qilishi zarur. Tabiiy ta'lim jarayonida bolaning moyilligi va ehtiyojlarini hisobga olishi, ijtimoiy majburiyatlarga

yo'naltirish zarur bo'lgan hayotiy bilimlar bilan uyg'unlashish g'oyasini ilgari suradi. O'quvchingizni yoshiga qarab jismonan va ruhan davolang, uni har kuni tabiat bag'riga olib chiqing, u o'sha erda yugursin va bir necha marta yiqilsin, bu jarayon uni tezroq turib ketishga, ya'ni hayotiy pozitsiyasini o'zi belgilash va tiklash imkoniyatini beradi [11].

I.G.Pestalotssi insonni mukammal mavjudot, deb hisoblagan va tarbiyalashda tabiatga moslik g'oyasini ilgari surgan holda ta'lim jarayonini inson tabiati xususiyatlariga, uning rivojlanish qonuniyatlariga muvofiq ravishda tashkil etish lozimligini ta'kidlagan. Shuningdek, u insonning barcha kuchlari va qobiliyatlarini uyg'un rivojlanishi ta'limning asosiy maqsadidir, degan qarashni ilgari suradi [32].

Yuqoridagi yondashuvlardan kelib chiqqan holda aytishimiz mumkin tarbiyaning tabiat-muvofiqligi talqinida tashkil etib insonning tabiiy rivojlanishi jarayonida, bolaning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olish muhim masalalardan hisoblanadi. Shuningdek, o'quvchilarning diqqati, xotirasi, individual tipologik xususiyati va fikrlash jarayonining o'ziga xosligini har taraflama o'rganish, tabiiy va ijtimoiy - atrof-muhit birligi, yaxlitligi prinsipiga muvofiq holda zamonaviy madaniyat va ma'naviy qadriyatlarga tayanib ta'lim-tarbiyani tashkil etish bugungi kunning dolzarb malalasidir.

Ushbu masala yuzasidan tadqiqot olib borgan rus olimi K.D.Ushinskiy ta'lim bolaning har tomonlama rivojlanishi va shakllanishi, xarakter xususiyatlarining barcha murakkab jihatlarini, tabiiy va ijtimoiy muhit bilan munosabatlarining barcha jabhalarini o'rganish va ochib berish asosida yaxlit ilmiy tizimni taklif etgan. Uning nuqtai nazaricha har bir millatning tarixiy rivojlanishi, geografik va tabiiy sharoiti tufayli o'ziga xosligi shakllanishi asosida tabiatni his qilish, zavqlanish, yaratish baxtini anglash orqali atrof-dagilar va kelajak manfaati yo'lidagi faoliyat yuzaga keladi [9].

Tarbiya muammolarini faqatgina ta'lim muassasasi doirasida ko'rib chiqish bir tomonlama qarash bo'lib, bu borada to'g'ri qaror qabul qilishda etarlicha asosga ega bo'lmaydi. Shuning uchun bola shaxsini shakllantirishda atrof-muhit - tabiat, oila, ijtimoiy institutlar, davlat va nodavlat tashkilotlar, davlat siyosati va iqtisodiyoti ham o'z o'rniga ega bo'lib, ma'lum funktsiya va vazifalarni bajargan holda ta'sir doirasi darajasida ekologik ta'lim muammolari bilan bevosita bog'liq bo'lgan maktab va atrof-muhitning o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirishda tizimlilik muvozanatini ta'minlashda katta xizmat qiladi. Bunda:

- maktab ta'limi o'z faoliyatida atrof-muhit bilan bog'liq bo'lgan o'qitish tizimini amalga oshiradi;

- o'quvchilarda atrof-muhitga qiziqish va jonli tabiatga mehr ko'rsatish hamda uning bir bo'laki ekanligini singdirish borasidagi targ'ibot va tashviqotni samaradorligini oshirish borasida zamonaviy dasturlar yaratadi;

- maktabda o'quvchilarga nafaqat atrof-muhitni o'rganish balki uning faol iste'molchisi ekanligini singdirish orqali, kelajakda yashab qolishning birdan-bir manbai ekanligini uqtiradi;

- maktab ta'limida jamiyat muvozanati hamda sog'lom fikr yuritish tabiat va ekotizm mahsuli ekanligini nazariy manbalari va amaliy omillar orqali tushuntiradi;

- o'quvchi yoshlarda atrof-muhit va ekotizm yuzasidan ilg'or fikrlarni, zamonaviy qarash va nazariyalarni singdirgan holda ijtimoiy faolligini oshirib konservativ qarashlardan holi etadi.

Ushbu qarashlarimiz "ekologik pedagogika" muammolarini faol rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatib, yoshlarda ekologik ta'lim va tarbiyaning yangicha qarashlarini shakllanishiga nazariy va amaliy omil bo'lib xizmat qilishi mumkin.

"Ekologik pedagogika" ta'limi tahlili shuni ko'rsatadiki, maktab o'quvchilariga zamonaviy ekologik ta'lim tizimini rivojlantirish uchun muhim bo'lgan bir qator asosiy yondashuvlarni aniqlash imkonini yaratib, fan dasturiga, xususan, atrof-muhitning mohiyatini va uning pedagogik ahamiyatini, ta'lim tizimidagi o'rnini asoslash, atrof-muhitning har xil turlarini o'rganish, atrof-muhit bilan pedagogik ishlarni tashkil etishning uslubiy masalalarini ishlab chiqish, "ko'rsatkichlar" va "o'lchov birliklari" kabi masalalar joy olishini taqozo etadi. Shundan kelib chiqqan holda, "atrof-muhit pedagogikasi" konspeksiya sinning tarafdorlari insonning shakllanishiga ta'sir qiluvchi tabiiy omillarni, qonuniyatlarni, tashkil etish shakllarini va usullarini, insonni ijtimoiy shakllanishining butun jarayonini doimiy integral sifatida o'rganish zarurligini ta'kidlaganlar.

Bu maktablar "Jamiyat maktabi" ning an'anaviy ta'lim modelidan farqli o'laroq, "norasmiy", "ochiq" ta'lim tizimi asosida tashkil etilganligi bilan ajralib turardi. An'anaviy sinflar o'rniga - o'yin maydonchalari, zallar, jamoaviy va individual darslar uchun turli burchaklar, moslashuvchan jadval, rejalar va dasturlarning tizimlilik negizida o'qituvchi va o'quvchilar faoliyati uyg'unlikda tashkil etilgan.

Ushbu masalani g'arb mamlakatlari xususan Germaniya misolida olib qaraydigan bo'lsak o'qituvchilar tomonidan o'tkazilgan eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki "shahar maktab sifatida" modeli misolida amalga oshirilgan loyihada maktab o'quvchilari o'rtasidagi uyushgan hamkorlik samaradorligining o'ziga xos xususiyati shundaki, o'quvchilar va ularning o'qituvchilari ko'p vaqtlarini maktabdan tashqari - muzeylarda, shahar sanoat muassasalarida, jamoat tashkilotlarida va shahar xizmatlarida faoliyatini tashkil etadi. Bu jarayon amaliyotda ekologik tarbiya va ta'limda muvaffaqiyatli natijalarga erishishni ta'minlab, ijtimoiy faollikning oshishiga olib keladi. Ya'ni, o'quvchilarda aniq faoliyatni amalga oshirish, "jiddiy vaziyatlarda", kasbiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa sohalarida oqilona xatti-harakatlarni tashkil etish, shuningdek, ijtimoiy-madaniy muammolarning ahamiyati hamda rivojlanish dinamikasini yaxshiroq tushunishga olib kelgan [1].

Fransuz pedagogikasi sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda "atrof-muhit" tizimini ta'limning ajralmas tarkibiy tuzilmalaridan ekanligiga alohida e'tibor qaratishgan. O'quvchilarning atrof-muhit haqidagi tushuncha va qarashlarini ma'lum bilimlar bilan cheklab qo'ymaslik uchun, pedagogik amaliyot nafaqat mahalliy muhitga, balki butun jahon ekotizimi yuzasida ma'lumotlar bilan to'yintirilib borishi muhimligi haqidagi qarashlar ilgari surilgan. Ushbu nazariy qarashlarda maktabni atrof-dagi dunyo bilan bog'liq holda bolada ma'lum bir dunyoqarashni shakllantirishning dinamik omili deb baholashgan. Ekologik muammolar maktab va maktabdan tashqari ta'lim faoliyatini kuchaytiradi, pedagogik va fuqarolik (pozitsiyasi) jihatlarini uyg'un tarzda muvofiqlashtirib samarali natijalarni beradi degan g'oyani ilgari surishgan [10].

"Ekologik pedagogika" nazariyasini ishlab chiqish natijasida atrof-muhit va ekologik ta'limni tashkil etishda yangi istiqbollarni ko'rib chiqishga imkon berdi. Yuqorida ilmiy jihatdan tahlil etilgan ta'lim muhitining g'oyalari birinchi navbatda ijtimoiy ta'lim muammolari sifatida rivojlandi va pedagogikada ekotizimdan maqsadli foydalanish, avvalambor tabiiy muhit bilan yaqin aloqada "ochiq" pedagogik tizimni yaratishning o'ziga xos tajribasi yuzaga keldi. Bu qarash va nazariyalar haqida tadqiqotchi V.A.Suxomlinskiy bir qator ilmiy nazariyalarni ilgari surgan bo'lib, tabiat bilan aloqa qilish orqali insonni tarbiyalash u yaratgan butun pedagogik tizimni qamrab oladi deydi [8].

AQSHlik tadqiqotchi Betti Riordan ushbu masalada fikr yuritib: "...pedagogikadagi ekologik yondashuv dunyoda mavjud bo'lgan o'zaro bog'liqliklarning tizimli ko'rinishini

nazarda tutadi hamda hurmatga asoslangan qarash va harakatlar tizimiga asoslangan dunyo va tabiat tushunchasi "muqaddas" va "butun" so'zlari bilan izohlanadi"[7], deya ta'kidlaydi.

Ekologik masala yuzasidan 2019 yil 12 aprel kuni Xalqaro ekologik bilimlar kuni munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasida Ekoharakat deputatlik guruhi hamda ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish masalalari qo'mitasi hamkorligida "Mamlakatimizda ekologik ta'lim va tarbiyani rivojlantirish" masalasi atroflicha muhokama qilinib, dunyoda kun sayin keskinlashib borayotgan ekologik muammolarni bartaraf etish uchun ekologik bilim yuqori bo'lmog'i lozimligi ta'kidlangan. Unda har yili dunyoning ko'plab mamlakatlarida ekologik bilimlar kuni keng ommaviy ravishda nishonlanishi e'tirof etilgan holda 1992 yil Rio-de-Janeyro shahrida o'tkazilgan BMT konferensiyasida atrof-muhit muammolari muhokamasi chog'ida insoniyatning hayoti va barqarorligi uchun butun dunyo aholisi o'rtasida ekologik bilimni targ'ib etish atroflicha bayon etilganligi xususida ilmiy - amaliy fikr-mulohazalar yuzasidagi masalalarga e'tibor qaratilgan.

Bundan ko'zlangan maqsad – sayyoramiz aholisining ekologik bilimni boyitish g'oyasini ilgari surish, aholida ekologik madaniyatni rivojlantirish, jamiyatning ekologik xavfsizligi haqida jamoatchilikning xabardorligini oshirish hamda har bir fuqaroni tabiatga hurmat-ehtirom ruhida tarbiyalashni targ'ib etishdir.

Bu borada mamlakatimizda keng qamrovli ijtimoiy – siyosiy masalalar amalga oshirilayotgan bo'lib, tabiat, ekotizim, atrof-muhit barqarorligini ta'minlash, aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish kabi jiddiy va hayotiy masalalarga aholining barcha qatlamini, ayniqsa, yoshlarni keng jalb etish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratib berish borasida zaruriy ishlar amalga oshirilmoqda. Ta'kidlash lozimki, ekologik ta'limni amalga oshirishda ma'lum kamchiliklar saqlanib qolayotgan bo'lib, xususan, "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 4-moddasida nazarda tutilgan barcha turdagi ta'lim muassasalarida ekologik ta'limning majburiyiligi o'ldirish talablar etarli darajada bajarmayotganligidir. Bugungi kunda ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganini inobatga oladigan bo'lsak, mamlakatimizda muhim ustuvor vazifalar bilan bir qatorda, atrof-muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta'lim-tarbiya masalalariga alohida e'tibor berish lozimdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017 yil 12 iyul kuni Oliy Majlis Qonunchilik palatalari, siyosiy partiyalar hamda O'zbekiston Ekologik

harakati vakillari bilan videoselektor yig'ilishidagi ma'ruzasida ham bu masalalarga to'xtalib, "...Eng muhim masala – aholining ekologik madaniyatini oshirish haqida jiddiy bosh qotirishimiz zarur. Albatta, bunday muammolarni faqat ma'muriy yo'l bilan hal etib bo'lmaydi, bunga yosh avlod qalbida ona tabiatga mehr-muhabbat, unga daxldorlik hissini tarbiyalash orqali erishish mumkin" - deb alohida ta'kidlagan. Davlat rahbari tabiatni e'zozlash va uni qadrlash bizga ajdodlarimizdan meros bo'lib, milliy qadriyatlarimizning qon tomiriga singib ketgan, asrlar osha ma'naviyatimizning bir bo'laki sifatida shakllanganini, xalqimizdagi tabiatga bo'lgan ehtirom beqiyos ekanini yosh avlod qalbiga singdirish lozimligini ilmiy – amaliy ishlar natijasi va samaradorligi asosida amalga oshirish lozimligini uqtirmoqda.

Shu nuqtai nazardan mamlakatimizda ekologik ta'lim konsepsiyasi ishlab chiqilganligi va mazkur hujjatning qabul qilinishi aholining ekologik xavfsizligini ta'minlashga doir muhim ijtimoiy - madaniy va huquqiy negizini yaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Ta'lim muassasalarida ekologik targ'ibot tizimini yo'lga qo'yish, uni rag'batlantirish, ekologik ta'lim-tarbiyaga oid elektron-metodik vositalar va innovatsiyalardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish yuzasidan aniq takliflar ishlab chiqilishi zamon talabidir.

Shu nuqtai nazardan ta'lim va tarbiya modelini yaratish hamda o'quvchilarda ekologik madaniyatning namoyon bo'lishi uchun:

O'qituvchilarda ekologik muammolarning ahamiyati va ekologik ta'limning ustuvorligi muhitini yaratish, maktab ta'limida ekologik ta'limning pedagogik jarayonini ta'minlaydigan sharoitlarni yuzaga chiqarish, pedagoglar tarkibini muntazam ravishda tajribali va yuqori saviyali o'qituvchilar bilan to'ldirish, zamonaviy ekologik ta'lim uslubini o'zlashtirish, ota-onalar o'rtasida ekologik targ'ibotni nostandart tizimini yaratish, o'quvchilarda ekomadaniyatni shakllantirishning zamonaviy texnologiya doirasida tizimli tashkil etish va takomillashtirish kabi taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish lozim.

Bunda eng avvalo o'quvchilarning ekologik bilimlari mazmunini ilmiy asoslarini yaratishda quyosh, atmosfera, litosfera, gidrosfera, yilning turli vaqtlarida tabiatdagi o'zgarishlar, hayvonlarning xilma-xilligi, o'sishi va rivojlanishi, oziqlanishi, organizmga, atrof-muhitga ta'siri, turli xil ekotizimdagi hayvonlar, ob-havo hamda tabiat hodisalarini o'quvchilar ongi va tafakkuriga, ichki ruhiy olamiga ya'ni psixologiyasiga ta'sirini aks etishini har taraflama o'rganish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR

1. "Город как школа". Проект "Интернациональная сеть производственных школ в Европе". Модель "Воспитывающий город": Социальная педагогика за рубежом. Теория и практика. - М.: Все с Межрегиональная ассоциация социальных педагогов и работников. Центр соц. педагогики и соц. работы, 1991.- С.58.
2. Айдаров Е.Б. Ўқувчи ёшларга табиий-худудларни муҳофаза қилиш орқали экологик тарбия бериш. Монография.- Т.: "Илм-зиё-заковат" нашриёти, 2019, 120 б.
3. Айдаров Е.Б. Ўқувчи-ёшларга маънавий-ахлокий тарбия бериш орқали экологик маданиятни шакллантириш // Замонавий таълим, №8 (81). – Т., 2019. - Б. 60-66. (13.00.00; №10).
4. Айдаров Е.Б. Худойкулов Х.Ж. Важность экологического образования и воспитания школьников. Педагогическое образование и наука // Научно-методический журнал // ISSN 2072-2524. № 6 (Россия) Москва. 2021. - Стр 128-132.
5. Великая дидактика / Я. А. Коменский – М.: Книга по Требованию, - 2012. С.247-248.
6. Избранные педагогические сочинения в 2-х томах / Песталоцци И.Г. - М.: Педагогика, 2012. –С. 127.
7. Риордан Б. Познавая наш путь в будущее // Приоритеты современной педагогики: Мир - Экология - Сотрудничество: Материалы международного педагогического проекта PEACE (Международное движение "Педагоги за мир и взаимопонимание"). Центр педагогики мира / Под ред. Э.С.Соколовой, сост. В.С.Митина. - М., 1993.- С.14
8. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. - Киев: "Радянська школа", (1974. -С.27) http://pedlib.ru/Books/1/0214/1_0214-2.shtml#book_page_top.
9. Ушинский К.Д. Избранные пед. Соч. В 2-х т.т.- М., 1974. -С. 98